

УДК 343.237 (477)

В. Ткаченко, асп.

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Стаття містить короткий огляд найхарактерніших підходів до розв'язання проблеми класифікації форм співучасті. Досліджено поняття "класифікації" і "систематизації".

The article contains the short review of the most characteristic approaches to the decision of problem of classification of forms of complicity. Probed concept of "classification" and "systematization".

Найбільш складним і водночас найбільш заплутаним питанням у межах інституту співучасті було й залишається питання про форми співучасті у злочині. Значні труднощі виникають у зв'язку з класифікацією форм співучасті, а також відмежування однієї форми від іншої. Треба сказати, що майже всі криміналісти, які займалися проблемою інституту співучасті, питанню класифікації її форми так чи інакше приділяли увагу. Воно неодноразово розглядалося у монографіях А.Н.Трайніна, М.І.Ковальова, П.І.Гришаєва, Г.А.Крігера, Б.С.Утьовського, із сучасних – А.П.Козлова, Л.Д. Гаухмана, С.В.Афіногенова та інших. Однак, на жаль, компромісу при розгляді даної проблеми так і не було досягнуто. Це пояснюється, перш за все, відсутністю єдності у поглядах науковців на зміст співучасті, її форми, критерії їх класифікації.

Зважаючи на актуальність проблеми класифікації форм співучасті у даній статті здійснено короткий огляд найхарактерніших підходів до її розв'язання у сучасній науці вітчизняного кримінального права.

Класифікація форм співучасті у злочині у вітчизняній теорії кримінального права здійснювалася за різними критеріями, в основі яких були закладені як суб'єктивні, так і об'єктивні характеристики співучасті у злочині і навпаки. Ще на початку 40-х років минулого століття А.Н.Трайнін у своїй книзі "Вчення про співучасть" запропонував таку класифікацію форм співучасті: проста, кваліфікована попередньою змовою учасників і співучасть особливого роду, тобто співучасть у злочинному об'єднанні (організації, банді, зграї, блоці, змові) [15, с. 79]. Пізніше він доповнив дану класифікацію четвертою формою – організованою групою [16, с. 25]. Критерієм для виділення цих форм автор визначав характер і ступінь суб'єктивного зв'язку співучасників, тобто за основу ним брався суб'єктивний критерій класифікації. У підручнику із Загальної частини кримінального права 1948 року видання розглядаються наступні форми співучасті, що виділяються явно за суб'єктивним критерієм: 1) співучасть без попередньої змови; 2) співучасть за попередньою змовою; 3) злочинна організація [17, с. 414–415].

Аналогічний поділ, в основу якого закладені суб'єктивні критерії – змова, ступінь суб'єктивного зв'язку і організованості, проводиться й іншими науковцями. Зокрема, В.Г.Смірнов і М.Д.Шаргородський виділяли такі форми співучасті: просту співучасть, співучасть за наявності одностороннього суб'єктивного зв'язку, а також співучасть за наявності багатосторонньої (взаємної) згоди [13, с. 547]. Пізніше М.Д.Шаргородський виділив такі форми співучасті, як співвиконавство, просту співучасть і злочинну організацію [19, с. 97].

Приблизниками суб'єктивного критерію класифікації форм співучасті були також П.І. Гришаєв і Г.А.Крігер. За критерієм ступеню узгодженості дій співучасників ними виділялись співучасть без попереднього зговору, за попереднім зговором, організована група, а також співучасть особливого роду – злочинна організація [5, с. 63].

На основі суб'єктивного критерію А.А.Піонтковський пропонував виділяти лише дві форми співучасті: спів-

участь без попередньої змови і співучасть за попередньою змовою, різновидами останньої ним визначена проста співучасть за попередньою змовою, організована група і злочинна організація чи банда [11, с. 565].

Дана класифікація відрізняється від класифікації П.І.Гришаєва і Г.А.Крігера лише тим, що якщо в ній група і організація розглядаються лише як різновиди однієї форми, то у класифікації вказаних авторів вони представлені як окремі форми співучасті.

Ще одним прибічником суб'єктивного критерію є Я.Л.Алієв. На думку автора, в основі класифікації повинен бути покладений ступінь суб'єктивного зв'язку співучасників. На основі цього критерію автор виділяє: 1) співучасть без попередньої змови; 2) співучасть за попередньою змовою; різновидами останньої ним розглядаються: а) проста співучасть за попередньою змовою, б) організована група, в) злочинне товариство [1, с. 12].

Як бачимо, наведені класифікації форм співучасті враховують лише суб'єктивні моменти, що характеризують співучасть, повністю ігноруючи моменти об'єктивні.

Водночас у теорії кримінального права зустрічаються й інші точки зору стосовно критеріїв класифікації, які беруть за основу поділу виключно об'єктивний критерій. Так, П.Ф.Тельнов брав за основу класифікації спосіб взаємодії між співучасниками [14, с. 112]. Характер взаємодії між співучасниками при вчиненні злочину став основою для класифікації у М.І.Ковальова. Він пропонував зупинитися на двох формах співучасті: 1) співвиконавстві і 2) співучасті у власному розумінні слова, тобто співучасті з розподілом ролей [6, с. 119-120].

Аналогічну позицію стосовно критеріїв класифікації форм співучасті займав В.С.Прохоров, який вказував: "Форма співучасті виражає не характер зв'язку між особами, не її структуру, а специфічні риси структури спільної діяльності суб'єктивно пов'язаних осіб, тобто не зв'язок між особами, а зв'язок між діями" [8, с. 602–603]. За схемою В.С.Прохорова, спільна злочинна діяльність може виражатися в трьох формах: простій (співвиконавство), складній (співучасть з розподілом ролей) і злочинній організації [8, с. 602–603].

Одним із прибічників такої класифікації форм співучасті у даний час є Л.Д.Гаухман. Він проводить класифікацію за характером об'єктивного зв'язку між співучасниками, тобто за характером об'єднання і способом взаємодії між ними. Цей критерій дозволяє виділити три наступні форми: 1) просту співучасть (співвиконавство); 2) складну співучасть; 3) злочинне товариство [4, с. 6–7].

На нашу думку, основним недоліком вищевикладених класифікацій є повне ігнорування тієї обставини, що форма є відображенням її змісту, а зміст становить єдність об'єктивних і суб'єктивних її ознак. З огляду на це особливої уваги заслуговують позиції тих вчених, які у класифікації форм співучасті намагаються позбутися недоліку її однобічності і так чи інакше врахували вираження співучасті як з суб'єктивної сторони, так і із сторони об'єктивної.

Так, на думку професора А.В.Наумова, і в теорії, і на практиці існує дві підстави для поділу співучасті у злочині на форми – характер виконання співучасниками

об'єктивної сторони вчиненого злочину та наявність чи відсутність між співучасниками попередньої змови на вчинення злочину. За першою підставою він виділяє: просту співучасть (співучасть без розподілу ролей чи співвиконавство і складну співучасть (співучасть з розподілом ролей чи співучасть у власному розумінні слова); за другою – співучасть без попередньої змови (вчинення злочину групою осіб), співучасть за попередньою змовою (вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, вчинення злочину організованою групою, вчинення злочину злочинною організацією [9, с. 299].

Подібний варіант поділу форм співучасті за суб'єктивними і об'єктивними ознаками запропонував М.І.Бажанов. За об'єктивними ознаками, тобто за тією роллю, яку виконує співучасник у злочині ним виділяються, проста співучасть (співвиконавство, співвинність), складна співучасть (співучасть у власному розумінні слова, з розподілом ролей). За суб'єктивними ознаками, тобто за стійкістю суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу виділяються співучасть без попереднього зговору, за попереднім зговором, злочинна організація [7, с. 202–203]. На відміну від А.В.Наумова, автор певним чином уточнив об'єктивний критерій класифікації форм співучасті.

Таку ж позицію поділяє і А.Н.Миколенко, який за роллю, яку виконують співучасники виділяє просту і складну форми співучасті; при виділенні суб'єктивного критерію він вказує на стійкість суб'єктивних зв'язків і за цим критерієм виділяє вчинення злочину без попередньої змови групою осіб, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, вчинення злочину організованою групою, вчинення злочину злочинною організацією [18, с. 133]. А.В.Савченко теж виділяє форми співучасті за об'єктивними і суб'єктивними критеріями. Об'єктивним критерієм їх поділу він розглядає спосіб взаємозв'язку співучасників; за ним виділяються проста і складна форми співучасті. За критерієм стійкості суб'єктивних зв'язків, стійкістю умислу він розрізняє групу осіб, групу осіб, яка вчиняє злочин за попередньою змовою, організовану групу, злочинну організацію [12, с. 131].

Підсумовуючи вищевикладене, належить вказати, що наведені підходи до класифікації форм співучасті не є прийнятними, оскільки у них не витримано загальних засад класифікації об'єктів.

Для розуміння суті класифікації відправним є поняття "клас", яке визначається у одному із його значень, у важливому контексті даного дослідження, як "сукупність предметів, явищ, що мають спільні ознаки, однакові якості" [10, с. 257]. Суть класифікації полягає у розподілі предметів, явищ або понять на певні групи (групування) за спільними ознаками, властивостями [10, с. 258].

За правилами формальної логіки поділ понять відповідних їх об'єктів здійснюється: 1) за однією певною підставою; 2) члени поділу повинні вичерпувати обсяг вихідного поняття, тобто їх сукупність повинна бути рівною цьому обсязі [3, с. 233–234].

Якщо виходити хоча б з цих двох правил, то можна помітити, що у наведених класифікаціях відбувається

порушення, оскільки у них за основу поділу береться два критерії – дві різні підстави. Має місце порушення першого логічного правила класифікації.

Тут швидше йдеться про систематизацію форм співучасті. Поняття систематизації стосується діяльності по вирішенню завдання впорядкування і опису певної сукупності об'єктів, що утворюють деяку сферу діяльності. Принципи систематизації можуть бути різними – починаючи від впорядкування об'єктів за зовнішньою ознакою і закінчуючи створенням природної системи об'єктів, тобто такої, яка базується на об'єктивному законі (наприклад, періодична система у хімії...). Систематизація спрямована на типологію, зокрема, на виділення у об'єктах стійких характеристик: ознак і властивостей, функцій і зв'язків [2, с. 470]. Як бачимо на відміну від класифікації, процес систематизації є процесом впорядкування певної сукупності предметів, явищ, а класифікація – процесом поділу певної сукупності об'єктів на частини.

Отже, головними причинами суперечностей у позиціях авторів є, серед інших: 1) неточне тлумачення поняття форми співучасті, внаслідок чого до уваги при проведенні класифікації форм співучасті береться лише суб'єктивна чи об'єктивна сторони співучасті; 2) порушення логічних засад класифікації форм співучасті, коли за основу береться одразу два критерії.

У цілому, як вбачається із огляду літератури, класифікація форм співучасті залишається проблемою сучасного кримінального права, від вирішення якої значною мірою залежатиме рівень законодавчого забезпечення протидії проявам групової злочинності засобами кримінального права.

1. *Алиев Я.Л.* Формы соучастия в действующем уголовном законодательстве. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 1996. 2. Большая советская энциклопедия. – М., 1976. 3. *Войшвилло Е.К., Деятарев М.Г.* Логика: Учебник для вузов. – М., 1998. 4. *Гаухман Л.Д.* Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву (опыт сравнительного правоведения): лекция / Акад.МВД СССР. – М., 1990. 5. *Гришаев П.И. и Кригер Г.А.* Соучастие по уголовному праву. – М., 1959. 6. *Ковалев М.И.* Соучастие в преступлении. Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности. – Свердловск, 1962. Вып. 3. 7. Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник для студ. вищих навчальних закладів / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Київ-Харків: Юрінком Інтер. – Право, 2001. 8. Курс советского уголовного права: Часть общая. – Л., 1968. – Т. 1. 9. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. – М., 1996. 10. Новый тлумачний словник української мови. У 4-х томах. – К., 1999. – Т. 2. 11. *Пионтковский А.А.* Учение о преступлении по советскому уголовному праву. – М., 1961. 12. *Савченко А.В.* Сучасне кримінальне право України: Курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. – К., 2005. 13. *Смирнов В.Г., Шаргородский М.Д.* Основные вопросы развития уголовного законодательства // 40 лет советского права. – Л., 1957. – Т. 2. 14. *Тельнов П.Ф.* Ответственность за соучастие в преступлении. – М., 1974. 15. *Трайнин А.Н.* Учение о соучастии. – М., 1941. 16. *Трайнин А.Н.* Некоторые вопросы учения о соучастии // "Социалистическая законность", 1957. – № 2. 17. Уголовное право. Общая часть. – М., 1948. 18. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Отв. редактор заслуженный деятель науки и техники Украины, доктор юридических наук, профессор Е.Л. Стрельцов. – Х.: ООО "Одиссей". – 2006. 19. *Шаргородский М.Д.* Некоторые вопросы учения о соучастии // Правоведение. – 1960. – №1.

Надійшла до редколегії 22.12.06

T. Котенко, ас.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ М. КИЄВА (ІХ–ХІХ СТ.СТ.)

В статті розглянуті основні етапи історичного розвитку інституту самоврядування м. Києва ІХ–ХІХ ст.ст. Визначені роль та значення магдебурзького права, як одного з основних етапів у формуванні місцевого самоврядування

The article calls with the main stages of historic development of the institute of self-government in Kyiv IX-XIX centuries. The role and significand of Magdeburg law as one of the main stages in the formation of local self-government are determined

В останній час в науці та державі широко дискутуються проблеми самоврядування, інтерес до яких ви-

кликаний політичними, економічними та соціальними процесами, які відбуваються сьогодні в Україні.